

P O L S K A   A K A D E M I A   N A U K
I N S T Y T U T   M A S Z Y N   P R Z E P Ł Y W O W Y C H

P R A C E
I N S T Y T U T U   M A S Z Y N
P R Z E P Ł Y W O W Y C H

T R A N S A C T I O N S
O F   T H E   I N S T I T U T E   O F   F L U I D - F L O W   M A C H I N E R Y

77

W A R S Z A W A - P O Z N A Ń 1980

P A Ń S T W O W E   W Y D A W N I C T W O   N A U K O W E

PRACE INSTYTUTU MASZYN PRZEPLYWOWYCH
poświęcone są publikacjom naukowym z zakresu teorii i badań doświadczalnych
w dziedzinie mechaniki i termodynamiki przepływów, ze szczególnym uwzględ-
nieniem problematyki maszyn przepływowych

*

THE TRANSACTIONS OF THE INSTITUTE OF FLUID-FLOW
MACHINERY

exist for the publication of theoretical and experimental investigations of all
aspects of the mechanics and thermodynamics of fluid-flow with special reference
to fluid-flow machinery

RADA REDAKCYJNA - EDITORIAL BOARD

TADEUSZ GERLACH · HENRYK JARZYNA · JERZY KRZYŻANOWSKI
STEFAN PERYCZ · WOJCIECH PIETRASZKIEWICZ · ROMUALD PUZYREWSKI
KAZIMIERZ STELLER (PRZEWODNICZĄCY · CHAIRMAN) · ROBERT SZEWAŁSKI
JÓZEF ŚMIGIELSKI

KOMITET REDAKCYJNY - EXECUTIVE EDITORS

KAZIMIERZ STELLER - REDAKTOR - EDITOR
WOJCIECH PIETRASZKIEWICZ · ZENON ZAKRZEWSKI
ANDRZEJ ŻABICKI

REDAKCJA - EDITORIAL OFFICE

Instytut Maszyn Przepływowych PAN
ul. Gen. Józefa Fiszerza 14, 80-952 Gdańsk, skr. pocztowa 621, tel. 41-12-71

Copyright

by Państwowe Wydawnictwo Naukowe
Warszawa 1980

Printed in Poland

ISBN 83-01-01613-2

ISSN 0079-3205

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE - ODDZIAŁ W POZNANIU

Nakład 1000 - 90 egz.

Oddano do składania 5 XII 1978 r.

Arty. wyd. 15. Arty. druki. 11,275

Podpisano do druku 1 II 1980 r.

Waga druku. neto. 40. 70 g 70 x 100 cm.

Druk ukończono w lutym 1980 r.

№ zam. 177/1980

Cena zł 50,- L-7/751.

DRUKARNIA UNIWERSYTETU IM. A. MICKIEWICZA W POZNANIU

JERZY SZCZĘSNY

Gdańsk

Kryterium stabilności dwóch klas nieliniowych układów automatycznej regulacji*

Część I. Układy z histerezą

W pierwszej części pracy, dla określonej klasy układów nieliniowych z histerezą, przeprowadzono analizę dynamiczną w obszarze małych odchyień i na tej podstawie sformułowano kryterium stabilności lokalnej. Kryterium to stanowi efektywną metodę wyznaczania obszarów i granic stabilności lokalnej. W metodzie tej badany układ nieliniowy zastępuje się tzw. ekwiwalentnym układem liniowym i następnie z odpowiedzi skokowej ekwiwalentnego układu liniowego wnioskuje się o stabilności lokalnej układu nieliniowego.

Praktyczne zastosowanie podanego kryterium zilustrowano przykładami.

Spis oznaczeń

r – próg nieczułości,	$G_{N\text{lok}}$ – granica stabilności lokalnej układu nieliniowego,
s – zmienna zespolona,	P_1, P_2 – punkty rozgałęzienia (bifurkacji) 1- i 2-go rodzaju,
t – czas,	$\tilde{P}_1, \tilde{P}_2$ – jak wyżej, lecz wyznaczone metodą przybliżoną,
v – rząd astatyzmu części liniowej,	
x_0, y_0 – amplitudy sygnałów x, y ,	
$x(s), y(s)$ – transformaty Laplace'a sygnałów x, y ,	
$y_E(t)$ – odpowiedź skokowa ekwiwalentnego układu liniowego,	Indeksy
λ – przeregulowanie odpowiedzi $y_E(t)$,	f – końcowy (finalny),
$G_L(s)$ – transmitancja części liniowej,	s – statyczny,
$G_S(s)$ – transmitancja części statycznej,	L – liniowy,
$G_E(s)$ – transmitancja ekwiwalentnego układu liniowego,	N – nieliniowy,
	E – ekwiwalentny.

1. Wstęp

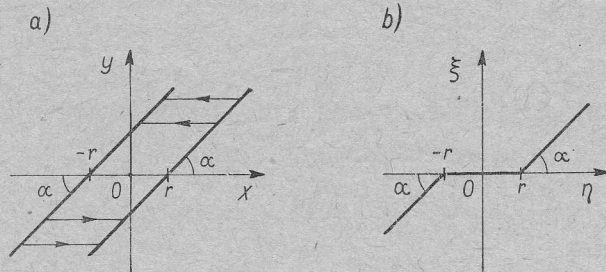
Rozpatrując rzeczywiste układy regulacyjne należy się liczyć z oddziaływaniem w tych układach wielu zjawisk szkodliwych (tarcie, luzy itd.), które – w mniejszym lub większym stopniu – prowadzą do nieliniowego charakteru układu regulacyjnego. Między innymi,

* Praca wykonana w ramach problemu międzyresortowego MR-I.26, grupa tematyczna 10.

wspomniane zjawiska mogą być przyczyną występowania w układzie silnych nieliniowości, w rodzaju *histerezy* oraz *strefy nieczułości* (rys. 1).

Do celów analizy i syntezy układów nieliniowych dysponujemy pewną liczbą metod ścisłych i przybliżonych [1 ÷ 7], z tym, że metody ścisłe na ogół są dość pracochłonne i mało-efektywne, zwłaszcza w odniesieniu do układów wyższego rzędu.

Rys. 1. Charakterystyki nieliniowości: a) histereza $y=f(x)$, b) strefa nieczułości $\xi=f(\eta)$
 r – próg nieczułości, $K = \operatorname{tg} \alpha = 1$

W praktyce projektowania układów regulacyjnych – z uwagi na wymaganą efektywność obliczeń – dość szerokie zastosowanie znajduje metoda linearyzacji harmonicznej oraz modelowanie na elektronicznej maszynie analogowej. Pod względem dokładności metody te w całym szeregu przypadków dają dobre wyniki i błąd względem rozwiązania ścisłego jest praktycznie pomijalnie mały.

Ale można również wskazać i na takie układy nieliniowe (ważne w sensie technicznym), w odniesieniu do których wspomniane metody linearyzacji i modelowania analogowego nie dają dobrych rezultatów. Są to – między innymi – następujące dwie klasy układów:

klasa 1 – układy zawierające histerezę $y=f(x)$ i część liniową z astatyzmem rzędu $v=1$,

klasa 2 – układy zawierające strefę nieczułości $\xi=f(\eta)$ i część liniową z astatyzmem rzędu $v=2$.

Układy klasy 1 i 2 charakteryzują się specyficznym przebiegiem krzywych cyklu granicznego i wskutek tego, w obszarze „małych odchyień” błąd metody linearyzacji harmonicznej lub modelowania na elektronicznej maszynie analogowej bywa nieraz na tyle duży, że cykle graniczne i obszary stabilności, wyznaczone tymi metodami, nie dają dostatecznie dokładnego obrazu właściwości dynamicznych badanego układu. W takich przypadkach uzyskane wyniki powinny być korygowane za pomocą innych metod, o wyższym stopniu dokładności.

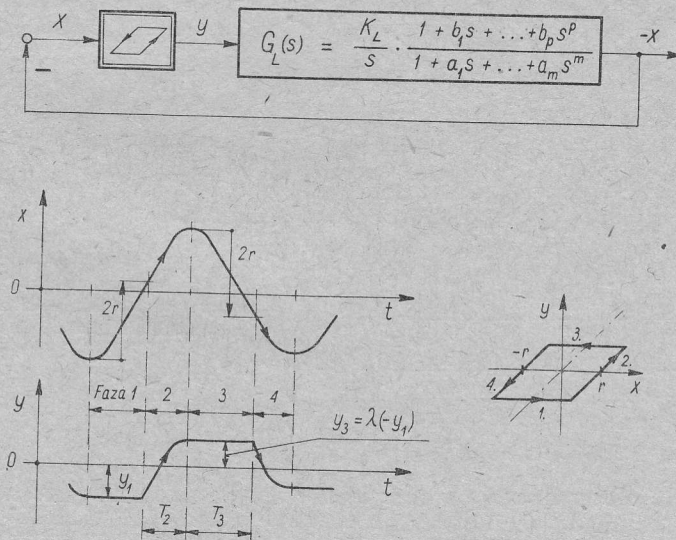
W niniejszym opracowaniu, dla odpowiednio określonej klasy 1 i klasy 2 układów nieliniowych, sformułujemy ściśle kryterium stabilności lokalnej, oparte na tzw. ekwiwalentnym układzie liniowym. Kryterium to pozwoli w efektywny sposób wyznaczać granice stabilności wspomnianych układów, jak również może być pomocne przy ocenie i korygowaniu błędów metod przybliżonych.

W tej części opracowania zajmiemy się układami z histerezą, natomiast w części II – układami ze strefą nieczułości.

2. Układy klasy 1 z histerezą

Dowolny układ nieliniowy klasy 1, a więc zawierający jedną nieliniowość $y=f(x)$ typu *histereza* i część liniową z astatyzmem 1-go rzędu, można przedstawić schematem podanym na rysunku 2.

Rys. 2. Schemat układu nieliniowego klasy 1 z histerezą oraz sygnały x i y w poszczególnych fazach swobodnego ruchu układu

Część liniowa układu wyraża się transmitancją $G_L(s)$:

$$G_L(s) = \frac{K_L}{s} \frac{1 + b_1 s + \dots + b_p s^p}{1 + a_1 s + \dots + a_m s^m} = \frac{K_L}{s} G_s(s),$$

gdzie

$$\frac{K_L}{s}$$

– część astatyczna (rzęd astatyzmu $\nu=1$),

$$G_s(s) = \frac{1 + b_1 s + \dots}{1 + a_1 s + \dots} = \frac{L_s(s)}{M_s(s)}$$

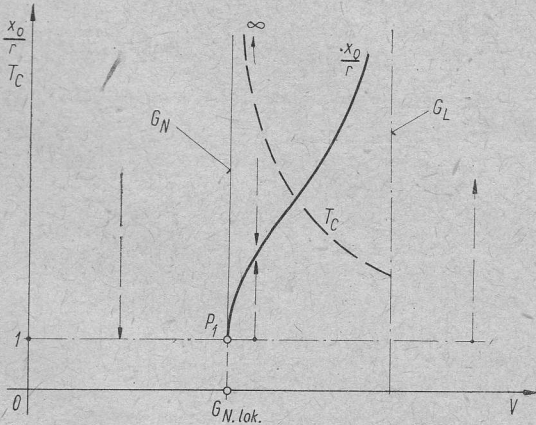
– część statyczna, o współczynniku wzmocnienia równym jedności.

Odnośnie do części liniowej $G_L(s)$ przyjmujemy następujące założenia:

- 1) rząd astatyzmu $\nu=1$, $K_L > 0$;
- 2) $p < n$ (gdzie rząd układu nieliniowego $n=m+1$ może być dowolnie wysoki);
- 3) część statyczna $G_s(s)$ jest stabilna, przy czym wszystkie bieguny s_i transmitancji $G_s(s)$ są liczbami rzeczywistymi: $s_i < 0$ ($i=1, 2, \dots, m$);

4) w przypadku układów rzędu $n \geq 4$ dodatkowo zakładamy, że transmitancja $G_s(s)$ posiada tę własność, iż odpowiedź skokowa $h(t)$ części statycznej $G_s(s)$ jest monotonicznie rosnącą (niemalejącą) funkcją czasu i o wartości początkowej $h(0+) \geq 0$.

W przypadku układów klasy 1 z histerezą, cała strefa nieczułości ($-r \leq x \leq r$) w przetrzeniu stanu Ω (o współrzędnych: $x, x', \dots, x^{(n-1)}$) stanowi *odcinek osobliwy* (na osi x), będący ciągłym zbiorem stanów równowagi statycznej.

Rys. 3. Przykład charakterystyki dynamicznej

V – ogólny symbol zmiennego parametru, G_L – granica stabilności układu liniowego, $G_{N \text{ lok}}$ – granica stabilności lokalnej układu nieliniowego

Z tego względu *obszarem małych odchyień* Ω_ε jest dostatecznie małe ε -otoczenie odcinka osobliwego. W obszarze Ω_ε odchylenia mogą więc przyjmować wartości: $|x/r| \leq 1 + \varepsilon$ oraz $|x^{(i)}/r| \leq \varepsilon$ ($i \leq 1$), gdzie ε – dostatecznie mała (ściślej – nieskończenie mała) liczba dodatnia. Stabilność układu w obszarze małych odchyień nazywana jest stabilnością lokalną.

W układach nieliniowych specyficznym zjawiskiem dynamicznym są *cykle graniczne*, czyli stacjonarne drgania swobodne, o ściśle określonych parametrach (amplitudzie i częstotliwości), które zależą wyłącznie od transmitancji układu. Cykl graniczny charakteryzuje się zerowym tłumieniem [6].

Rysunek 3 przedstawia charakterystykę dynamiczną, typową dla układów klasy 1 (por. przykłady 1 i 2). Krzywa cyklu granicznego x_0/r bierze początek w pewnym punkcie P_1 położonym na linii $x_0/r = 1$. W teorii drgań punkt P_1 przyjęto nazywać *punktem rozgałęzienia (bifurkacji) 1-go rodzaju*.

Punktowi P_1 odpowiada cykl graniczny o eksperymentalnych parametrach: nieskończenie małej amplitudzie $y_0/r = 0+$ (czyli $x_0/r = 1+$) i nieskończenie długim okresie drgań cyklu granicznego $T_c \rightarrow \infty$.

Jednocześnie punkt P_1 wyznacza granicę stabilności lokalnej $G_{N \text{ lok}}$ układu nieliniowego. Na rysunku 3 strzałkami zaznaczono kierunki zmian amplitudy drgań x_0/r w poszczególnych obszarach zmiennego parametru V .

Z rysunku 3 wynika, że początkowy odcinek krzywej cyklu granicznego przebiega w obszarze małych amplitud $x_0/r \approx 1$ i długich okresów drgań T_c . Wskutek tego, dokładne wyznaczenie tego odcinka (a więc i granicy $G_{N \text{ lok}}$) napotyka trudności. Stosując na przykład metodę linearyzacji harmonicznej lub modelowanie na elektronicznej maszynie analogowej, należy się liczyć w takich przypadkach ze znacznym błędem przy wyznaczaniu granicy $G_{N \text{ lok}}$ (por. przykłady 1 i 2).

Poniżej przeprowadzimy analizę swobodnego ruchu układu klasy 1 w obszarze małych odchyłeń Ω_ε i na tej podstawie sformułujemy kryterium stabilności lokalnej. Kryterium to pozwoli w prosty sposób wyznaczać punkt bifurkacji P_1 , a tym samym i granicę stabilności $G_{N \text{ lok}}$.

3. Analiza dynamiczna w obszarze małych odchyłeń

Histeresa $y=f(x)$ jest funkcją odcinkami liniową. Wobec tego, można swobodny ruch układu nieliniowego podzielić na kolejno po sobie następujące *fazy ruchu*: 1, 2, 3, ..., w których układ opisuje się odpowiednimi, liniowymi równaniami różniczkowymi (rys. 2).

W fazach nieparzystych (1, 3, ...) sygnał y zachowuje stałe wartości ($y=\text{const}$), natomiast w fazach parzystych (2, 4, ...) wartość sygnału y ulega odpowiedniej zmianie.

Analizę swobodnego ruchu układu nieliniowego rozpoczniemy od fazy 1.

3.1. Faza 1

Niech $t=0$ oznacza chwilę, w której układ nieliniowy, wykonując swobodny ruch w fazie 1 ($y=\text{const}=y_1 < 0$), przechodzi przez położenie odpowiadające połowie strefy nieczułości, czyli $x(0)=y_1$.

Ze schematu (rys. 2), przy uwzględnieniu, że $y=y_1=\text{const}$, wynika równanie fazy 1:

$$a_m x^{(m+1)} + \dots + a_1 x'' + x' = -K_L y_1 = K_L y_0, \quad (1)$$

przy czym oznaczono

$$-y_1 = y_0.$$

Całka ogólna równania (1) posiada postać:

$$x(t) = \sum_0^m C_i e^{s_i t} + K_L y_0 t, \quad (2)$$

gdzie $s_0=0$, $s_i < 0$ ($i=1, 2, \dots, m$).

Wyraźmy warunki początkowe $x^{(i)}(0)$ za pomocą y_0 w sposób następujący: $x^{(i)}(0) = \rho_i y_0$, gdzie $\rho_0 = -1$, natomiast ρ_i ($i=1, 2, \dots, m$) — dowolne stałe.

Uwzględniając wprowadzone oznaczenie na $x^{(i)}(0)$ można wykazać, opierając się na metodzie wyznaczników (wzory Cramera), że wszystkie stałe całkowania C_i w równaniu (2) są proporcjonalne do y_0 , czyli $C_i = \mu_i y_0$, gdzie μ_i — pewne stałe.

Dzieląc obustronnie równanie (2) przez r oraz podstawiając $C_i = \mu_i y_0$, dla końca fazy 1 ($t=T_1$, $x(T_1)=r-y_0$), otrzymujemy:

$$1 - \frac{y_0}{r} = \frac{y_0}{r} \left[\sum_0^m \mu_i e^{s_i T_1} + K_L T_1 \right]. \quad (3)$$

W granicy, dla $y_0/r \rightarrow 0$ (to znaczy, dla ruchu w obszarze małych odchyłeń Ω_ε), wyrażenie w nawiasie kwadratowym równania (3) przyjmuje wartość nieskończenie dużą, a to oznacza, że $T_1 \rightarrow \infty$.

W konsekwencji, z równania (2) wynika, że w obszarze Ω_ε warunki końcowe (finalne) sygnału x w fazie 1 przyjmują wartości:

$$x_{1,f} = r - y_0, \quad \frac{x'_{1,f}}{y_0} = K_L, \quad (4a)$$

natomiast wszystkie wyższe odniesione pochodne sygnału x zerują się:

$$\frac{x_{1,f}^{(i)}}{y_0} = 0 \quad (i=2, 3, \dots). \quad (4b)$$

3.2. Faza 2

Oznaczmy przez $t=0$ chwilę początkową, odpowiadającą stykowi faz 1 i 2. W chwili tej sygnał y posiada wartość początkową $y(0) = y_1 = -y_0$.

Ze schematu (rys. 2) wynika transformata Laplace'a $y(s)$ sygnału $y(t)$:

$$y(s) = \frac{-1}{G_L(s)} x(s) + \frac{W_x(0-) - W_y(0-)}{K_L L_s(s)}, \quad (5)$$

gdzie wyrażenia $W_x(0-)$ i $W_y(0-)$ są wielomianami warunków początkowych (lewostronnych) sygnałów x i y w chwili $t=0-$.

Na podstawie reguł rachunku operatorowego [8, 9], przy uwzględnieniu warunków (4), otrzymujemy:

$$W_x(0-) - W_y(0-) = (r - y_0) M_s(s) + K_L [M_s(s) - L_s(s)] \frac{y_0}{r}. \quad (6)$$

W fazie 2 obowiązuje relacja:

$$y = x - r, \quad (7)$$

czyli

$$x(s) = y(s) + \frac{r}{s}. \quad (8)$$

Podstawiając (6) i (8) do (5) otrzymujemy transformatę sygnału y w fazie 2:

$$y(s) = \left[\frac{K_L}{s} \frac{1}{1 + G_L(s)} - 1 \right] \frac{y_0}{s}. \quad (9)$$

Oznaczmy przez $\Delta y_2(t)$ przyrost sygnału y w fazie 2 względem wartości początkowej $y(0) = -y_0$

$$\Delta y_2(t) = y(t) + y_0.$$

Stąd

$$y(s) = \Delta y_2(s) - \frac{y_0}{s}. \quad (10)$$

Podstawiając równanie (10) do (9) otrzymujemy transformatę przyrostu $\Delta y_2(t)$ w fazie 2:

$$\Delta y_2(s) = \left[\frac{K_L}{s} \frac{1}{1 + G_L(s)} \right] \frac{y_0}{s}. \quad (11)$$

Zaznaczmy, że transformaty (9) i (11) obowiązują z ograniczeniem do zakresu ruchu w fazie 2.

Dla końca fazy 2 jest $x' = y' = 0$, a to oznacza, że punktowi końcowemu fazy 2 ($t = T_2$) odpowiada ekstremum sygnału y z zerową pochodną $y'(T_2) = 0$ (por. rys. 2). Niech $y_{2,f} = y(T_2)$ oznacza wartość końcową y . Jest to jednocześnie wartość y w następnej fazie 3, czyli

$$y_{2,f} = y_3.$$

Oznaczmy przez λ stosunek wartości y_3 do bezwzględnej wartości $|y_1| = -y_1 = y_0$ sygnału y w fazie 1:

$$\lambda = \frac{y_3}{-y_1} = \frac{y_3}{y_0}. \quad (12)$$

Wyrażenie to będziemy dalej nazywać *stosunkiem amplitud* sygnału y w fazach 3 i 1.

Z postaci transformaty (9) wynika, że sygnał $y(t)$ w fazie 2 jest odpowiedzią skokową pewnego układu liniowego na wymuszenie skokowe $y_0 \cdot \mathbf{1}(t)$. Wobec tego, dla sygnału y wszystkie warunki końcowe fazy 2 ($t = T_2$) są proporcjonalne do y_0 i można je zapisać w następującej formie:

$$y_{2,f}^{(i)} = y_0 k_i \quad (i = 0, 1, 2, \dots), \quad (13)$$

gdzie k_i — stałe, zależne wyłącznie od transmitancji $G_L(s)$.

Natomiast dla sygnału x , przy uwzględnieniu (7), warunki końcowe fazy 2 przyjmują postać:

$$\left. \begin{aligned} x_{2,f} &= r + y_{2,f} = r + y_3, \\ x_{2,f}^{(i)} &= y_0 k_i \quad (i = 1, 2, \dots). \end{aligned} \right\} \quad (14)$$

Zauważmy, że dla $i = 0$ z równań (12) i (13) otrzymujemy:

$$y_{2,f} = y_0 k_0 = y_3 = \lambda y_0.$$

Wobec tego

$$\lambda = k_0 \neq f(y_0), \quad (15)$$

a to oznacza, że w obszarze małych odchyień Ω_ε stosunek amplitud λ zależy wyłącznie od transmitancji układu $G_L(s)$ i nie jest funkcją y_0 .

3.3. Faza 3

Oznaczmy przez $t = 0$ chwilę początkową, odpowiadającą stykowi faz 2 i 3. W fazie 3 sygnał y zachowuje stałą wartość $y = \text{const} = y_3 = \lambda y_0$. Dla $t = 0$ sygnał x posiada wartość początkową $x(0) = x_{2,f} = r + y_3$.

Oznaczmy przez $\Delta x_3(t)$ przyrost sygnału x w fazie 3 względem wartości początkowej:

$$\Delta x_3(t) = x(t) - x(0) = x(t) - (r + y_3). \quad (16)$$

Ze schematu (rys. 2) wynika, że przyrost ten dla $t > 0$ opisuje się równaniem różniczkowym:

$$a_m \Delta x_3^{(m+1)} + \dots + a_1 \Delta x_3'' + \Delta x_3' = -K_L y_3 = -K_L \lambda y_0, \quad (17)$$

którego całka ogólna posiada postać

$$\Delta x_3(t) = \sum_0^m C_i e^{s_i t} - \lambda K_L y_0 t, \quad (18)$$

gdzie $s_0 = 0$, $s_i < 0$ ($i = 1, 2, \dots, m$).

Można wykazać (patrz Dodatek A), że w obszarze małych odchyień warunki początkowe sygnału $\Delta x_3(t)$ dla chwili $t = 0+$ są proporcjonalne do y_0 i wyrażają się wzorem (29), według którego jest: $\Delta x_3^{(i)}(0+) = \rho_i y_0$, gdzie ρ_i ($i = 0, 1, \dots, m$) — pewne stałe. Wynika stąd (por. podrozdz. 3.1), że również wszystkie stałe całkowania C_i są proporcjonalne do y_0 , czyli $C_i = \mu_i y_0$, gdzie μ_i — stałe.

Wobec tego, całka (18) przyjmuje następującą postać:

$$\Delta x_3(t) = y_0 \left[\sum_0^m \mu_i e^{s_i t} - \lambda K_L t \right]. \quad (19)$$

Rozpatrzmy przypadek $y_3 > 0$ (czyli $\lambda > 0$) i dodatkowo załóżmy, że w fazie 3 dla dowolnej chwili $t > 0$ spełniona jest nierówność:

$$\Delta x_3(t) \leq 0 \quad (\text{dla } t > 0). \quad (20)$$

Nierówność (20) oznacza, że po rozpoczęciu fazy 3 układ nie wkracza ponownie w obszar fazy 2.

Przy powyższych założeniach, dla końca fazy 3 ($t = T_3$; $\Delta x_{3,f} = -2r$) równanie (19) można (po obustronnym podzieleniu przez r) napisać w postaci:

$$-2 = \frac{y_0}{r} \left[\sum_0^m \mu_i e^{s_i T_3} - \lambda K_L T_3 \right].$$

Z równania tego wynika, że w obszarze małych odchyień Ω_e (to znaczy dla $y_0/r \rightarrow 0$) czas trwania fazy 3 $T_3 \rightarrow \infty$.

Wobec tego, na mocy równania (19) warunki końcowe sygnału x w fazie 3 przyjmują następujące wartości:

$$x_{3,f} = -r + y_0 = -(r - y_0), \quad \frac{x'_{3,f}}{y_0} = -\lambda K_L, \quad (21a)$$

natomiast wszystkie wyższe odniesione pochodne sygnału x zerują się:

$$\frac{x_{3,f}^{(i)}}{y_0} = 0 \quad (i = 2, 3, \dots). \quad (21b)$$

3.4. Faza 4 oraz warunki stabilności lokalnej

Zauważmy, że jeżeli spełniona jest nierówność (20) oraz stosunek amplitud $\lambda=1$, to warunki końcowe (21) sygnału x w fazie 3 różnią się tylko znakiem w stosunku do warunków końcowych (4) tego sygnału w fazie 1, a to oznacza, że faza 4 (następująca po fazie 3) będzie powtórzeniem fazy 2 (ze znakiem przeciwnym).

Wobec tego, dla $\lambda=1$ w układzie nieliniowym wystąpią okresowe, swobodne drgania stacjonarne (cykl graniczny) o nieskończenie małej amplitudzie $y_0/r=0+$.

Dla $\lambda>1$ w fazie 4 (i w następnych fazach parzystych) amplituda sygnału y będzie narastać (w stosunku λ):

$$\frac{-y_5}{y_3} = \lambda, \quad \frac{y_7}{-y_5} = \lambda \quad \text{itd.},$$

a więc układ nieliniowy będzie lokalnie niestabilny.

Natomiast dla $0<\lambda<1$ amplituda sygnału y w fazach parzystych będzie maleć, czyli układ będzie lokalnie stabilny.

Dodajmy, że jeżeli $\lambda=0$ i spełniony jest warunek (20), to nie wystąpi faza 4. Istotnie, na mocy (19) dla $t \rightarrow \infty$ jest $\Delta x_3 \rightarrow y_0 \mu_0 = r((y_0/r) \mu_0)$. A ponieważ y_0/r jest wartością małą rzędu ε , to ruch układu nieliniowego kończy się w fazie 3. Wobec tego, dla $\lambda=0$ układ jest lokalnie stabilny.

Na podstawie powyższych rozważań, dla układów nieliniowych klasy I można w następujący sposób sformułować warunki stabilności lokalnej:

Jeżeli spełniona jest nierówność (20), a stosunek amplitud λ przyjmuje wartości:

$\lambda>1$ – układ nieliniowy jest lokalnie niestabilny,

$\lambda_{kr}=1$ – układ znajduje się na granicy stabilności lokalnej,

$0 \leq \lambda < 1$ – układ jest lokalnie stabilny.

Należy zaznaczyć, że granica stabilności (odpowiadająca krytycznej wartości $\lambda_{kr}=1$) ma charakter oscylacyjny, ponieważ dla $\lambda_{kr}=1$ w układzie występuje cykl graniczny (o ekstremalnej amplitudzie $y_0/r=0+$), któremu odpowiada punkt bifurkacji 1-go rodzaju – P_1 (rys. 3).

4. Ekwiwalentny układ liniowy

W podrozdziale 3.2 wykazaliśmy, że w obszarze małych odchyłeń, przy ruchu układu nieliniowego w fazie 2, przyrost $\Delta y_2(t)$ sygnału y wyraża się transformatą (11), którą skrótowo można zapisać w następujący sposób:

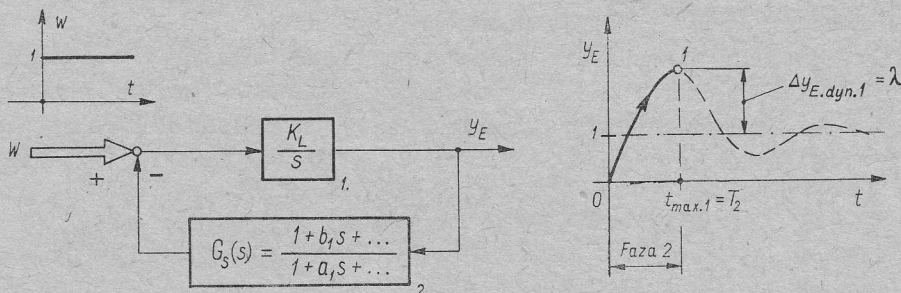
$$\Delta y_2(s) = G_E(s) \frac{y_0}{s}, \quad (22)$$

gdzie

$$G_E(s) = \frac{K_L}{s} \frac{1}{1 + G_L(s)}. \quad (23)$$

Transmitancja $G_E(s)$ będzie dalej nazywana transmitancją *ekwiwalentnego układu liniowego*.

Z równania (23) wynika, że danemu układowi nieliniowemu, z częścią liniową $G_L(s)$, przyporządkowany jest tylko jeden, ściśle określony ekwiwalentny układ liniowy $G_E(s)$, z tym, że transmitancję $G_E(s)$ — określoną wzorem (23) — można oczywiście zrealizować na szereg różnych sposobów, tj. przedstawić w formie różnych schematów strukturalnych.

Rys. 4. Ekwiwalentny układ liniowy w postaci standardowej dla układów nieliniowych klasy 1 z histerezą
1 — część astatyczna, 2 — część statyczna

Na rysunku 4 podano schemat ekwiwalentnego układu liniowego w postaci, którą nazwiemy *standardową*. Układ ten powstaje z układu nieliniowego (rys. 2) przez przyjęcie zerowego progu nieczułości ($r=0$), przy czym, w torze głównym (1) występuje *część astatyczna*, natomiast w torze sprzężenia zwrotnego (2) — *część statyczna* $G_S(s)$ transmitancji $G_L(s)$.

Jeżeli na wejściu układu o transmitancji $G_E(s)$ (rys. 4) podamy jednostkowe wymuszenie skokowe:

$$w(t) = \mathbf{1}(t), \quad \text{czyli} \quad w(s) = \frac{1}{s}, \quad (24)$$

to na wyjściu otrzymamy odpowiedź, którą będziemy nazywać *odpowiedzią skokową* $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego.

Przy uwzględnieniu relacji (22) i (24) nietrudno zauważyć, że odpowiedź skokowa $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego jest K -krotnie „powiększoną” funkcją czasu $\Delta y_2(t)$, przy czym współczynnik skali (dla y_E) wynosi: $K = 1/y_0$ (skala czasu nie ulega oczywiście zmianie).

Z rysunku 2 wynika, że faza 2 kończy się w chwili, dla której pochodna sygnału y zeruje się, tj. gdy $y' = \Delta y_2' = y_E' = 0$. Wobec tego, początkowy odcinek odpowiedzi skokowej $y_E(t)$, zawarty między punktem początkowym ($t=0$) i punktem 1 pierwszego maksimum ($t_{\max,1} = T_2$), przedstawia (w skali K) ruch układu nieliniowego w fazie 2.

Oznaczmy przez $\Delta y_{E, \text{dyn}, 1}$ *przeregulowanie* (odniesiony uchyb dynamiczny) *pierwszego ekstremum* odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ — rys. 4. Ponieważ całkowity przyrost sygnału y w fazie 2 wynosi: $\Delta y_{2,f} = y_0 + y_3 = y_0 + \lambda y_0$, wobec tego można napisać:

$$y_E(t = T_2) = K \Delta y_{2,f} = K y_0 (1 + \lambda) = 1 + \lambda.$$

Wynika stąd, że *przeregulowanie* $\Delta y_{E, \text{dyn}, 1}$ *równa się wprost stosunkowi amplitud* λ :

$$\Delta y_{E, \text{dyn}, 1} = \lambda = \frac{y_3}{-y_1} = \frac{y_3}{y_0}. \quad (25)$$

W ten sposób wykazaliśmy, że za pomocą odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego (23) można w prosty sposób wyznaczać stosunek amplitud λ , charakteryzujący ruch układu nieliniowego w fazie 2.

Z uwagi na zachodzącą równość (25), przeregulowanie $\Delta y_{E \text{ dyn } 1}$ będziemy dalej oznaczać wprost przez λ .

5. Kryterium stabilności lokalnej

W podrozdziale 3.4 wykazaliśmy, że dla oceny stabilności lokalnej układów klasy 1 wymagane jest sprawdzenie warunku (20) oraz wyznaczenie stosunku amplitud λ .

Ponieważ w Dodatkach B.1 i B.2 wykazano, że wszystkie układy nieliniowe należące do klasy 1 spełniają warunek (20), wobec tego – przy uwzględnieniu równości (25) – warunki stabilności (podane w podrozdz. 3.4) redukują się do następującego, prostego kryterium.

Kryterium stabilności lokalnej układów klasy 1

Jeżeli odpowiedź skokowa $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego (rys. 4) dla pierwszego ekstremum wykazuje przeregulowanie λ o wartości krytycznej, równej jedności

$$\lambda_{kr} = 1,$$

to układ nieliniowy jest na granicy stabilności lokalnej.

Dla $\lambda > 1$ układ jest lokalnie niestabilny, natomiast dla $0 \leq \lambda < 1$ – lokalnie stabilny.

Granicy stabilności lokalnej ($\lambda_{kr} = 1$) odpowiada punkt bifurkacji 1-go rodzaju (P_1), będący początkowym punktem krzywej cyklu granicznego. W punkcie P_1 cykl graniczny wykazuje ekstremalne parametry:

$$\frac{y_0}{r} = 0+, \quad \frac{x_0}{r} = 1+, \quad T_c = \infty,$$

gdzie T_c – okres cyklu granicznego.

Dodajmy, że z relacji (15) wynika, iż w połączonej przestrzeni (o współrzędnych: amplituda drgań x_0/r oraz odpowiedni, zmienny parametr V części liniowej układu – np. rys. 3), w punkcie bifurkacji P_1 styczna do krzywej cyklu granicznego x_0/r jest prostopadła do osi parametru V .

6. Uwagi końcowe

Podane wyżej kryterium stabilności można skrótowo nazwać: „kryterium pierwszego przeregulowania” lub „metodą λ ”.

W związku z tym zauważmy, że z kryterium tego bezpośrednio wynika efektywna metoda badania stabilności lokalnej, oparta na zasadzie wyznaczania odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego.

Do tego celu najwygodniejsza jest elektroniczna maszyna analogowa, na której – bez większych trudności – można zamodelować odpowiedni ekwiwalentny układ liniowy (rys. 4) i następnie w prosty sposób badać wartość przeregulowania λ odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ w funkcji zmiennych parametrów układu. Na podstawie wartości λ wnioskujemy z kolei o stabilności lokalnej układu nieliniowego.

Należy podkreślić, że w metodzie λ modelujemy układ liniowy, to znaczy z pominięciem członu nieliniowego (histerezy). Dzięki temu, wyniki otrzymane na elektronicznej maszynie analogowej odznaczają się wysokim stopniem dokładności.

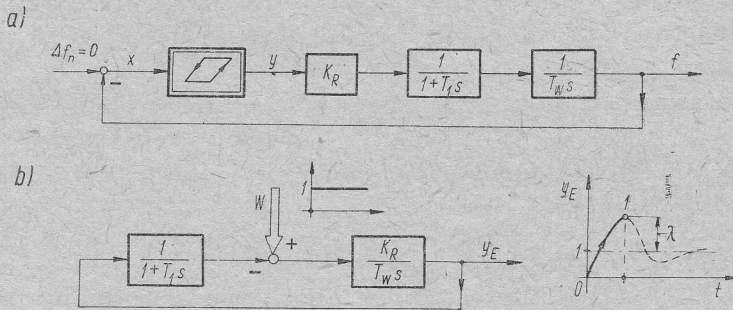
Z tych też względów wyniki uzyskane metodą λ mogą być wykorzystywane do korygowania (w obszarze małych odchyłeń) charakterystyk dynamicznych otrzymanych metodami przybliżonymi, np. metodą linearyzacji harmonicznej.

Na zakończenie – dla zilustrowania praktycznego zastosowania podanego kryterium – rozpatrzmy dwa przykłady układów nieliniowych z histerezą.

Przykład 1

Zbadajmy prosty układ regulacyjny 2-go rzędu z histerezą (rys. 5a), rozpatrywany w wielu publikacjach, między innymi w *Poradniku* [8, s. 73] oraz przez G. J. Thalara i M. P. Pastela w [4].

Rozwiązując ten układ nieliniowy na elektronicznej maszynie analogowej (EMA) oraz metodą funkcji opisującej (FO), otrzymujemy krzywe cyklu granicznego E i F , podane na rysunku 6a w funkcji bezwymiarowego parametru $\theta = K_R T_1 / T_w$.

Rys. 5. Schemat układu nieliniowego (a) oraz ekwiwalentny układ liniowy (b)

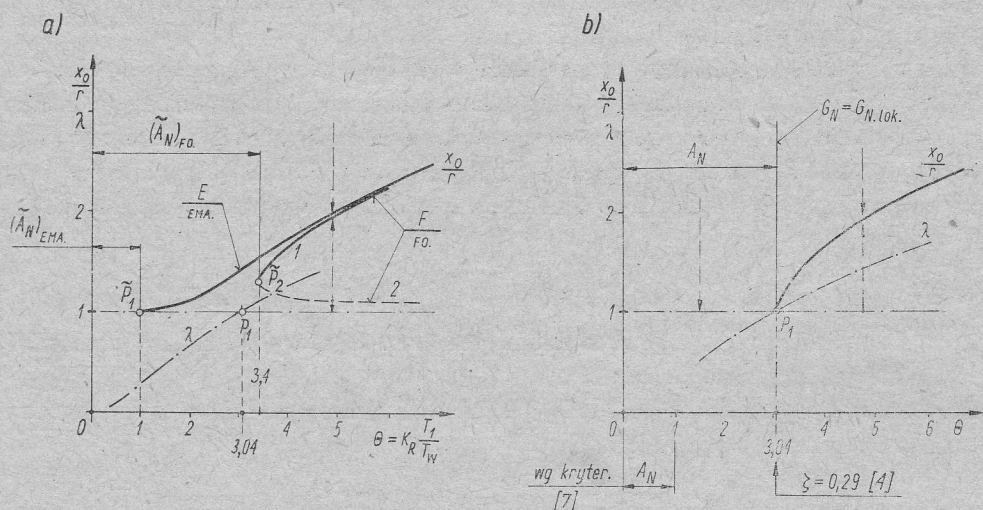
Krzywa E (przedstawiająca cykl graniczny stabilny) bierze początek w punkcie bifurkacji $\tilde{P}_1$ (dla $\theta=1$) i następnie rośnie monotonicznie ze wzrostem θ .

Natomiast krzywa F wykazuje punkt rozgałęzienia (bifurkacji) 2-go rodzaju $\tilde{P}_2$ i posiada dwie gałęzie: górną – 1 (cykl stabilny) oraz dolną – 2 (cykl niestabilny) z asymptotą $x_0/r=1$.

Obszar stabilności globalnej $\tilde{A}_N$ układu nieliniowego (zależnie od użytej metody przybliżonej) jest więc wyznaczony przez punkt $\tilde{P}_1$ względnie $\tilde{P}_2$.

Jak widać z rysunku 6a, w obszarze dużych amplitud ($x_0/r > 2$) obie metody przybliżone dają praktycznie ten sam wynik ($E \approx F$), natomiast w obszarze małych odchyłeń występują zasadnicze (jakościowe) różnice między charakterystykami E i F .

Mianowicie, z przebiegu krzywej E wynika, że dla $\theta > 1$ układ jest niestabilny i wzbudza się miękko. Natomiast z krzywej F wynika, że układ jest lokalnie stabilny w całym obszarze parametru θ i nawet na prawo od punktu $\tilde{P}_2$ (czyli dla $\theta > 3,4$) wzbudza się twardo, ze względu na sąsiedztwo niestabilnego cyklu (2).

Rys. 6. Charakterystyki układu z rys. 5a: a) przeregulowanie $\lambda = f(\theta)$ oraz przybliżone charakterystyki dynamiczne, b) skorygowana krzywa cyklu granicznego

W celu wyjaśnienia tych rozbieżności zastosujemy ściśle kryterium stabilności lokalnej (rozdz. 5), oparte na odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego, którego schemat podaje rysunek 5b.

Z otrzymanej krzywej przeregulowania λ wynika (rys. 6), że krytyczna wartość $\lambda_{kr} = 1$ występuje dla

$$\theta_{kr} = 3,04.$$

Jest to zatem granica stabilności lokalnej, której odpowiada faktyczny punkt bifurkacji P_1 , dający początek krzywej stabilnego cyklu granicznego.

Na tej podstawie można w obszarze małych odchyłeń skorygować krzywą cyklu granicznego, łącząc punkt P_1 łukiem gładkim z górnym fragmentem krzywej F (względnie E), uwzględniając przy tym, że w punkcie P_1 styczna do krzywej cyklu granicznego jest prostopadła do osi parametru θ . W ten sposób otrzymujemy poprawioną charakterystykę dynamiczną (rys. 6b) ze ściśle wyznaczonym obszarem stabilności A_N i dostatecznie dokładnym (dla celów praktycznych) przebiegiem krzywej cyklu granicznego.

Zaznaczmy, że przy korygowaniu charakterystyki F odrzucamy dolną gałąź (2), ponieważ dla $\theta > 3,04$ wypada $\lambda > 1$, czyli układ jest lokalnie niestabilny i wzbudza się miękko. Wobec tego, cykl niestabilny (2) nie może w układzie występować i gałąź (2) oraz punkt bifurkacji 2-go rodzaju $\tilde{P}_2$ są jedynie wynikiem błędów przybliżonej metody funkcji opisującej.

Dodajmy, że G. J. Thaler i M. P. Pastel [4] badali ten układ ścisłą metodą płaszczyzny fazowej i ustalili, że granica stabilności układu występuje dla

$$\zeta = 0,29,$$

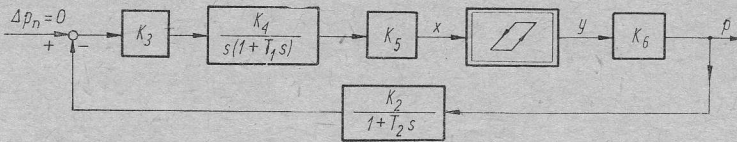
gdzie $\zeta = -\alpha/\omega_0$ jest odniesionym współczynnikiem tłumienia układu 2-go rzędu. Ponieważ zachodzi relacja: $\zeta = 0,5/\sqrt{\theta}$, wobec tego, dla $\theta = 3,04$ jest $\zeta = 0,29$, a więc obie metody dają zgodny wynik.

Jeżeli natomiast do rozpatrywanego układu zastosujemy kryterium stabilności W. A. Jakubowicza [7], to otrzymamy granicę stabilności dla $\theta = 1$ i wyznaczony w ten sposób obszar stabilności jest 3-krotnie mniejszy od obszaru faktycznego. Taki wynik należy tłumaczyć tym, że kryterium [7] oparte jest na warunku wystarczającym, który w przypadku rozpatrywanego układu (rys. 5) nie jest koniecznym warunkiem stabilności.

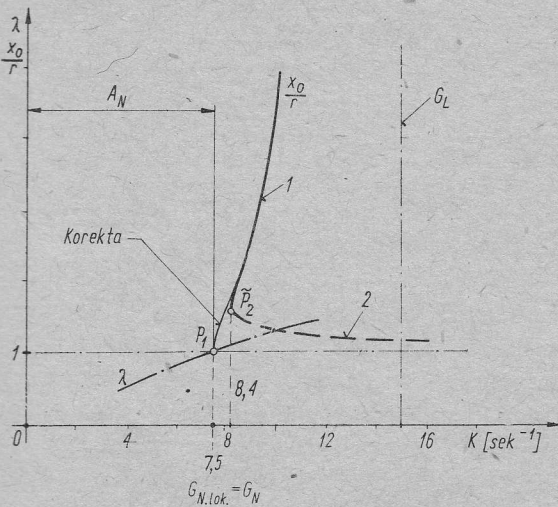
Przykład 2

Rozpatrzmy układ regulacyjny reduktora gazu (rys. 7), który był badany przez E. P. Popowa metodą przybliżoną [2].

Stałe czasowe wynoszą: $T_1 = 0,2$ s, $T_2 = 0,1$ s, a wypadkowy współczynnik wzmocnienia oznaczmy przez $K = K_2 K_3 K_4 K_5 K_6$.

Rys. 7. Schemat układu regulacyjnego reduktora gazu

Rys. 8. Charakterystyka dynamiczna układu z rys. 7

Na rysunku 8 podano krzywą cyklu granicznego, otrzymaną przez E. P. Popowa metodą linearyzacji harmonicznej. Podobnie jak w przykładzie 1, również i tu krzywa cyklu granicznego posiada dwie gałęzie: górną — 1 (cykl stabilny) i dolną — 2 (cykl nie-

stabilny). Punkt bifurkacji $\tilde{P}_2$ wyznacza przybliżoną granicę stabilności układu nieliniowego, która wynosi $K=8,4$. Przez G_L oznaczono granicę stabilności układu liniowego ($r=0$). Jeżeli natomiast do tego układu zastosujemy kryterium pierwszego przeregulowania, to z badań (na elektronicznej maszynie analogowej) odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ ekwiwalentnego układu liniowego wynika, że krytyczna wartość przeregulowania $\lambda_{kr}=1$ wypada dla $K=7,5$. Wobec tego, cykl niestabilny (gałąź 2) nie może w układzie występować i skorygowana krzywa cyklu granicznego bierze początek w punkcie bifurkacji 1-go rodzaju P_1 .

Warto zaznaczyć, że w przypadku rozpatrywanego układu 3-go rzędu, histereza zmniejsza obszar stabilności układu dokładnie o połowę.

Dodatek

A. Warunki początkowe fazy 3

Ze schematu (rys. 2) wynika transformata Laplace'a $x(s)$ sygnału $x(t)$:

$$x(s) = -G_L(s)y(s) + \frac{W_y(0-) - W_x(0-)}{sM_s(s)}. \quad (26)$$

Na podstawie reguł rachunku operatorowego [9, 8], przy uwzględnieniu warunków (13) i (14), otrzymujemy

$$W_y(0-) - W_x(0-) = rM_s(s) + y_0 F(s, k_i), \quad (27)$$

gdzie $F(s, k_i)$ – funkcja zmiennej zespolonej s oraz współczynników k_i występujących w warunkach (13) i (14).

Z równania (26), przy uwzględnieniu równań (16) i (27) oraz z zależności: $y_3 = \text{const} = \lambda y_0$, po prostych przekształceniach otrzymujemy transformatę $\Delta x_3(s)$ przyrostu $\Delta x_3(t)$:

$$\Delta x_3(s) = \left[\frac{F(s, k_i)}{M_s(s)} - \lambda(G_L(s) + 1) \right] \frac{y_0}{s}. \quad (28)$$

Z równań (28) i (15) wynika, że transformata $\Delta x_3(s)$ jest proporcjonalna do y_0 . Tym samym, również wszystkie warunki początkowe (dla $t=0+$) sygnału $\Delta x_3(t)$ są proporcjonalne do y_0 , to znaczy, że można napisać

$$\Delta x_3^{(i)}(0+) = \rho_i y_0 \quad (i=0, 1, 2, \dots), \quad (29)$$

gdzie ρ_i – pewne stałe zależne od transmitancji $G_L(s)$.

B. Ruch układu w fazie 3

B.1. Rozpatrzmy układ nieliniowy klasy 1 rzędu $n=3$ (czyli $m=2$) i niech $t=0$ oznacza chwilę początkową fazy 3. W fazie tej ruch układu opisuje się równaniem (17) 3-go rzędu. Zastosujmy podstawięcie: $\Delta x_3'(t) = x_3'(t) = v(t)$. Wówczas (17) przechodzi w równanie 2-go rzędu, opisujące aperiodyczny przebieg funkcji $v(t)$.

Początkowemu punktowi fazy 3 (rys. 2) odpowiada maksimum funkcji $x(t)$. Wobec tego, dla $t=0$ jest $v(0)=0$ oraz $v'(0)<0$. Dla tych warunków początkowych oraz $\lambda \geq 0$, z uwagi na aperiodyczny przebieg $v(t)$, prędkość $x_3'(t)=v(t)$ nie może przyjmować wartości dodatnich, czyli obowiązuje relacja:

$x'_3(t) \leq 0$. Tym samym, dla układów rzędu $n=3$ w fazie 3 spełniona jest nierówność (20):

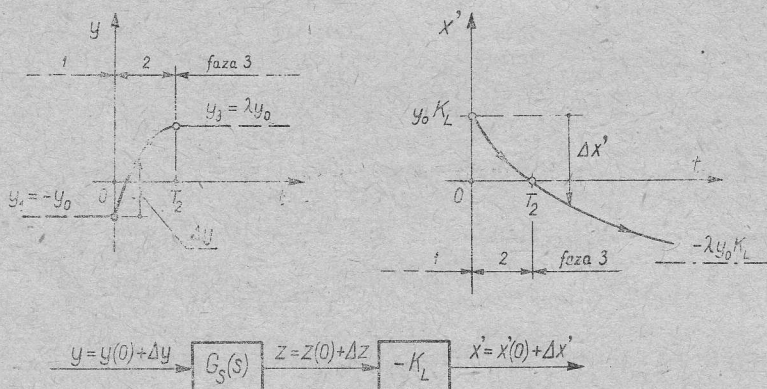
$$\Delta x_3(t) = \int_0^t x'_3 dt < 0 \quad \text{dla } t > 0.$$

Dla układów rzędu $n=2$ powyższy warunek jest oczywiście również spełniony.

B.2. Przejdźmy obecnie do rozpatrzenia układu nieliniowego klasy 1 dowolnie wysokiego rzędu $n \geq 4$ i oznaczmy przez $h(t)$ odpowiedź skokową części statycznej $G_s(s)$:

$$G_s(s) = \frac{1 + b_1 s + \dots + b_p s^p}{1 + a_1 s + \dots + a_m s^m} \quad p \leq m = n - 1$$

na wymuszenie jednostkowe: $u(t) = \mathbf{1}(t)$.

Rys. 9. Ruch układu nieliniowego klasy 1, rzędu $n \geq 4$, w fazie 2 i 3

Zgodnie z założeniem 4 (rozdz. 2) odpowiedź skokowa $h(t)$ jest monotonicznie rosnącą (niemalejącą) funkcją czasu i o wartości początkowej $h(0+) \geq 0$.

Wykażemy, że układy rzędu $n \geq 4$ spełniają warunek (20). W tym celu rozpatrzmy swobodny ruch układu nieliniowego w obszarze małych odchyłeń Ω_ϵ (rys. 9) i niech $t=0$ oznacza chwilę, odpowiadającą stykowi faz 1 i 2. Z warunków (4) i rysunku 9 wynika, że dla końca fazy 1 ($t=0$) część statyczna $G_s(s)$ (przy sygnale wejściowym: $y = y_1 = \text{const} = -y_0$) osiąga stan ustalony, przy czym sygnał wyjściowy $z(t)$ przyjmuje wartość $z(0) = -y_0$, natomiast pochodna $x'(0) = K_L y_0$.

Oznaczmy przez $\Delta y(t)$, $\Delta z(t)$ oraz $\Delta x'(t)$ przyrosty sygnałów: $y(t)$, $z(t)$, $x'(t)$ — liczone od chwili $t=0$ (czyli w fazie 2 i 3).

Przy uwzględnieniu, że $\Delta y(0) = 0$, możemy transformatę $\Delta z(s)$ sygnału $\Delta z(t)$ zapisać w następującej formie:

$$\Delta z(s) = G_s(s) \Delta y(s) = \frac{G_s(s)}{s} s \Delta y(s) = \frac{G_s(s)}{s} \Delta y'(s).$$

Wobec tego, na mocy twierdzenia Borela, można przyrost $\Delta z(t)$ wyrazić za pomocą spłotu dwóch funkcji: odpowiedzi skokowej $h(t)$ i pochodnej $\Delta y'(t)$ przyrostu $\Delta y(t)$:

$$\Delta z(t) = \int_0^t h(t-\tau) \Delta y'(\tau) d\tau, \quad t \geq 0. \quad (30)$$

Przyrost $\Delta y(t)$ jest funkcją niemalejącą i ciągłą dla $t \geq 0$. Wobec tego, po zróżniczkowaniu spłotu (30) względem t , otrzymujemy

$$\Delta z'(t) = h(0+) \Delta y'(t) + \int_0^t h'(t-\tau) \Delta y'(\tau) d\tau \geq 0.$$

Nieujemna wartość pochodnej $\Delta z'(t)$ dowodzi, że w fazach 2 i 3 sygnał $\Delta z(t)$ jest funkcją ciągłą, monotonicznie rosnącą. Tym samym przyrost pochodnej $\Delta x'(t) = -K_L \Delta z(t)$ jest ciągłą, monotonicznie malejącą funkcją czasu (rys. 9).

Dla $t = T_2$ (koniec fazy 2 — por. rys. 2) jest $x'(t = T_2) = 0$. Wobec tego, z rysunku 9 wynika, że w fazie 3, dla $\lambda > 0$, pochodna $x'(t)$ dla dowolnej chwili $t > T_2$ nie może przyjmować wartości dodatnich. Można zatem dla przyrostu $\Delta x_3(t)$ sygnału x w fazie 3 napisać:

$$\Delta x_3 = \int_{T_2}^t x' dt \leq 0 \quad \text{dla} \quad t > T_2,$$

a to dowodzi, że dla $\lambda > 0$ spełniony jest warunek (20).

Dodajmy, że dla rozpatrywanych układów przeregulowanie λ odpowiedzi skokowej $y_E(t)$ (rys. 4) nie może przyjmować wartości ujemnych. Istotnie, dla $\lambda < 0$ w fazie 3 (por. rys. 9) pochodna $x'(t)$ musiałaby przyjmować wartości dodatnie, a więc większe od $x'(t = T_2) = 0$, a to byłoby sprzeczne z uprzednio dowiedzionym stwierdzeniem, że w fazie 3 przyrost pochodnej $\Delta x'(t)$ jest funkcją monotonicznie malejącą.

W skrajnym przypadku $\lambda = 0$ czas trwania fazy 2 dąży do nieskończoności ($T_2 \rightarrow \infty$) i ruch układu nieliniowego nie wykracza poza fazę 2. Wobec tego dla $\lambda = 0$ przyrost $\Delta x_3 = 0$ i układ nieliniowy jest lokalnie stabilny.

Praca wpłynęła do Redakcji w grudniu 1977r.

Literatura

- [1] R. A. Nielepin (red.), *Metody issledowanija nelinejnych sistem awtomatyczeskowo upravlenija*. Izd. Nauka, Moskwa 1975.
- [2] E. P. Popow, S. M. Fiedorow (red.), *Metody sintieza nelinejnych sistem awtomatyczeskowo upravlenija*. Izd. Maszinostrojenije, Moskwa 1970.
- [3] J. E. Gibson, *Nieliniowe układy automatycznego sterowania*. WNT, Warszawa 1968.
- [4] G. J. Thaler, M. P. Pastel, *Nieliniowe układy automatycznego sterowania*. WNT, Warszawa 1961.
- [5] E. P. Popow, I. P. Paltow, *Przybliżone metody badań nieliniowych układów automatycznych*. WNT, Warszawa 1964.
- [6] W. J. Cunningham, *Analiza układów nieliniowych*. WNT, Warszawa 1962.
- [7] W. A. Jakubowicz, *Metod matricznych nierawienstw. III — Absolutnaja ustojcziwost sistem s gisteriezisnymi nelinejnostiami*. Awtomatika i Tielemiechanika, 5, 1965.
- [8] *Poradnik Inżyniera — Automatyka*. WNT, Warszawa 1973.
- [9] J. Osowski, *Zarys rachunku operatorowego*. WNT, Warszawa 1972.

Критерий устойчивости двух классов нелинейных систем автоматического регулирования Часть I. Системы с гистерезисом

Резюме

В работе, для определенного класса нелинейных систем с гистерезисом (рис. 2), представлен критерий устойчивости, который позволяет эффективно определять области и границы локальной устойчивости.

Этот критерий основан на исследовании перерегулирования λ переходной функции $y_E(t)$, т. наз. эквивалентной линейной системы (рис. 4).

Если для первого максимума перерегулирование λ достигает критическое значение $\lambda_{kr} = 1$, то нелинейная система находится на границе локальной устойчивости. Для $\lambda > 1$ система локально неустойчива, а для $0 \leq \lambda < 1$ — локально устойчива.

Применяя указанный критерий целесообразно пользование электронно-аналоговой машиной, на которой можно легко определить перерегулирование λ переходной функции $y_E(t)$ эквивалентной линейной системы и таким способом исследовать локальную устойчивость нелинейной системы.

Stability Criterion for Two Classes of Nonlinear Automatic Control System

Part I. Systems with Hysteresis

Summary

The paper offers a stability criterion for a certain class of nonlinear systems with hysteresis. This criterion makes possible effective determination of the regions and verge of local stability.

The criterion consists in examining the overshoot λ of the unit-step-function response $y_E(t)$ for a so called equivalent linear system (Fig. 4).

If the overshoot for the first maximum has the critical value $\lambda_{kr}=1$ than the nonlinear system is on the verge of local stability. For $\lambda > 1$ the system is locally unstable whereas for $0 \leq \lambda < 1$ it is locally stable.

A use of an electronic analogue computer is advisable when the presented criterion is used for the investigation of the nonlinear system local stability. With such computer the overshoot λ of the unit-step-function response $y_E(t)$ for the equivalent linear system is determined easily.